

**ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

САРГСЯН Асмик Людвиговна

УДК: 378 (410) «198/200» (043)

**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ
СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

- Науковий керівник** доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут
післядипломної освіти, директор.
- Офіційні опоненти** доктор педагогічних наук, професор
Червонецький Володимир
В'ячеславович,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
(м. Луганськ), завідувач кафедри практики
іноземної мови;
- кандидат педагогічних наук, доцент
Семеренська Олена Володимирівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
доцент кафедри англійського усного та
писемного мовлення.

Захист відбудеться 26 листопада 2009 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано 26 жовтня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Л. Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процеси європейської інтеграції охоплюють усі сфери життєдіяльності. Не стала винятком і освіта, особливо вища школа. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, усе наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. В Україні на законодавчому рівні вже затверджена система стандартів з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та профілю підготовки спеціалістів.

Більш ретельної уваги потребує залучення студента до конструктивної участі в реалізації принципів Болонської конвенції взагалі та контролю за якістю освіти зокрема, тому що цей процес став адекватною реакцією європейських країн на виклик ХХІ століття, який створив нову ситуацію в галузі вищої освіти.

Європейський вибір України як орієнтація її державного й культурного поступу зумовлює особливий інтерес до способів організації та країнах ЄС, наприклад, у Великобританії вища освіта є однією з найкращих у світі.

Фундаментальними дослідженнями в галузі реформування британської вищої освіти стали роботи О. Бейна (O. Bain), С. Бергана (S. Bergan), Р. Брауна (R. Brown), Дж. Колдера (J. Calder), Б. Кларка (B. Clark), П. Гарета (P. Gareth). Проблема реформування вищої освіти Великобританії завжди була в центрі уваги таких видатних державних діячів та педагогів: Б. Бренда (B. Brenda), Дж. Брунера (J. Bruner), Дж. Каміллері (G. Camilleri), М. Еджертона (M. Egerton), Н. Глазера (N. Glazer) та ін. У працях Н. Гобла (N. Goble), Дж. Норта (Jhon Nort), М. Робина (M. Robin), Д. Скотта (D. Scott), Р. Франка (R. Frank), Н. Хааса (N. Haas) розглядається спрямованість і особливості реформування вищої освіти Великобританії. Особливе значення реформування управління вищою освітою у Великобританії висвітлено у роботах А. Джона (A. John), Г. Келлера (G. Keller), М. Когана (M. Kogan), В. Мелінсона (V. Mallinson) та ін.

Стратегічні напрями модернізації освіти і науки, значущість цих сфер у суспільному розвитку країни визначаються як об'єктивними тенденціями загальносвітового розвитку, так і внутрішньодержавними процесами.

Питання інтеграції вищої освіти в Європі торкалися у своїх роботах Г. Андреева, К. Василенко, А. Галаган, Т. Габрієлова, М. Гібсон, М. Гій, В. Глухов, В. Данильченко, Д. Джонстоун, О. Джуринський, К. Дрязгунова, К. Зіскіна, Є. Карабутова, Л. Ковальчук, К. Корсак,

О. Ковальчук, В. Кремень, Н. Лавриченко, З. Малькова, Г. Матушинський, О. Оводенко, В. Паріал та ін.

У наш час відбувається перехід людства від індустріального виробництва до суспільства знань. Це висуває на рівень пріоритетних галузей науку як провідну сферу, що продукує нові знання та освіту, яка долучає до цих знань суспільство в цілому й кожну людину зокрема. Саме від рівня інтелектуального розвитку людини більшою мірою залежатиме успіх будь-якої виробничої діяльності та взагалі будь-якої сфери життєдіяльності. Якщо ж ураховувати зростання тенденції глобалізації, яка поза іншим означає небувале раніше загострення конкуренції між державами, що набуває загальнопланетарного характеру та охоплює, крім економіки, інші сфери, то стає очевидним, що лише країна, яка забезпечить адекватний вимогам часу розвиток освіти й науки, може сподіватися на гідне місце у світовому співтоваристві.

Вітчизняні дослідники О. Глузман, А. Парінов, Л. Пуховська, присвятили свої дослідження розгляду загальних проблем західноєвропейської, а саме британської педагогіки. О. Глузман подає системний аналіз педагогічної освіти високорозвинених зарубіжних країн, зокрема й реформування вищої освіти у Великобританії (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст.). Л. Пуховська та А. Парінов ретельно досліджують професійну підготовку вчителів у Західній Європі. Важливе значення мало вивчення дослідження відомими українськими вченими окремих питань підготовки вчителя: порівняльна педагогіка (Л. Ваховський, Б. Вульфсон, К. Корсак, А. Сбруєва), теорії психолого-педагогічної підготовки вчителів (Н. Ничкало, С. Харченко).

Вища освіта все більше зазнає впливу нових імперативів в економічному розвитку, які були задані глобалізацією. Саме ці обставини викликали до життя необхідність створення міжнародної системи ліцензування, сертифікації та акредитації, необхідної для забезпечення якості професійної підготовки з урахуванням зростання потоків міжнародних обмінів професіоналами. У таких умовах для України актуальним постає завдання вивчення досвіду реформування вищої освіти в інших країнах.

Однак проблема реформування вищої освіти у Великобританії не знайшла ще системного висвітлення. Саме ця обставина зумовлює вибір теми нашого дисертаційного дослідження **„Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в рамках комплексної теми Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

„Модернізація діяльності вищого закладу освіти в контексті європейської інтеграції” (державний реєстраційний номер 0103U004993). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 31.01.2003 р.), та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 30.03.2004 р.).

Об’єкт дослідження – процес реформування вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

Предмет дослідження – тенденції, особливості та правові засади реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

Мета дослідження – провести історико-педагогічний аналіз реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст., визначити тенденції, особливості та правові засади цього процесу.

Відповідно до мети дослідження сформульовані його основні завдання:

1. Проаналізувати основні етапи розвитку системи вищої освіти у Великобританії.

2. Вивчити стан дослідження проблеми реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

3. Розкрити правові засади реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

4. Виявити тенденції реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

5. Визначити особливості реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI ст.

6. Визначити умови використання досвіду реформування системи вищої освіти Великобританії в Україні.

Хронологічні межі дослідження – 80-ті р. XX ст. – початок XXI ст. Вибір історичного періоду мотивується тим, що саме у 80-ті роки минулого століття почалося динамічне реформування системи вищої освіти Великобританії.

У 80-ті роки XX століття стрімкий прогрес науки й техніки, суттєві соціально-економічні й політичні перетворення, а також динамічні процеси інтеграції Європи змусили європейські країни, зокрема Великобританію, реформувати вищу освіту.

Методологічну основу дослідження складає теорія соціально-педагогічного пізнання, системно-порівняльного аналізу подій і явищ в

освітній галузі в динаміці її розвитку. Методологічну основу дослідження становлять принципи й методи системного підходу до пізнання, які передбачають взаємозв'язок, взаємозумовленість, цілісність розгляду явищ об'єктивної дійсності в комплексі соціальних систем (економіки, політики, культури тощо); інтервальний підхід, що проявляється в багатовимірності, багаторівневості розгляду дійсності й означає, що певне явище є значущим у контексті певної системи ідей.

Теоретичну основу дослідження склали ідеї про інноваційні процеси в педагогічній вищій освіті в Англії (Г. Андреева), підготовці наукових кадрів (А. Галаган), особливості навчання в Оксфорді (К. Дрязгунов), підготовку інженерних кадрів (Г. Матушинський), різні моделі прийому до ВНЗ (О. Оводенко та ін.), питання фінансування вищої освіти (О. Сумарокова). Особливу групу становлять праці, присвячені питанням професійної педагогічної підготовки британських учителів; історія, основи педагогічної підготовки, структура педагогічної освіти й курсів педагогічної підготовки, реформування, тенденції розвитку педагогічної освіти – досліджено в монографіях О. Глузмана, В. Паріал, Л. Пуховської, Н. Ничкало.

Для реалізації мети дослідження та вирішення поставлених завдань було використано комплекс **методів:** конкретно-пошукові методи відбору, систематизації й класифікації наукової літератури та історичних джерел дозволили визначити основні положення, що склали науково-теоретичну базу дослідження; за допомогою генетичного методу (вивчення етапів розвитку) було виявлено етапи становлення й розвитку вищої освіти у Великобританії; порівняльно-історичний метод, проблемний і структурний методи в їх єдності, а також порівняння, узагальнення систематизація та інтерпретація отриманих даних використовувалися для аналізу архівних матеріалів, науково-методичної літератури, періодичних видань та нормативних документів досліджуваного періоду.

Джерельною базою дослідження стали: фонди Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Національної парламентської бібліотеки України, Київського центру інформації та документації Ради Європи, Британського культурного центру в м. Києві, організації „Alliance Francaise” у м. Дніпропетровську, Національної бібліотеки Британії, конференцій ЮНЕСКО з питань вищої та середньої освіти, матеріали Європейської асоціації вчителів, Національної бібліотеки „British Council” у м. Донецьку, Російської державної бібліотеки, Всеросійської державної бібліотеки зарубіжної

літератури ім. М. І. Рудоміно. Використано матеріали періодичних видань „Європа”, „Вестник высшей школы”, „Вища освіта України”, „Джерело”, „Информатика и образование”, „Народное образование”, „Освіта України”, „Педагогика”, „Педагогіка та психологія”, „Педагогіка толерантності”, „Перспективы: вопросы образования”, „Профессиональное образование”, „Рідна школа”, „Советская педагогика”, „Alma mater”, „International Yearbook of Education”, „Higher Education in Europe”, „Students Handbook”, „Quality Assurance in Education”, „Higher Education Quarterly”, „Comparative Education”, „Journal of Higher Education Policy and Management”, „Modernisation of Enterprises”, матеріали мережі Інтернет.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено провідні тенденції реформування системи вищої освіти у Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., проаналізовано досягнення Великобританії з точки зору культурних, національних і етичних цінностей та схарактеризовано їх зумовленість структурними перетвореннями в системі вищої освіти й міжнародними інтеграційними процесами; *дістав подальшого розвитку* аналіз теоретичних та практичних засад модернізації професійної підготовки майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах Великобританії; *удосконалено* уявлення про систему реформування вищої освіти у Великобританії, основні напрями розвитку професійної підготовки спеціалістів, шляхи впровадження позитивного британського досвіду в процесі реформування вищої освіти України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його основні положення, результати та висновки можна використовувати для подальшого компаративного вивчення розвитку теорії та практики реформування вищої освіти в Україні та в зарубіжних країнах. Матеріали дослідження можуть бути використані як викладачами, так і студентами факультетів іноземних мов під час вивчення курсів „Країнознавство” та „Порівняльна педагогіка”, а також підготовки навчально-методичних посібників для студентів педагогічних ВНЗ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися на Міжнародних науково-практичних конференціях: „Сучасні тенденції комп’ютеризації процесу навчання іноземним мовам” (Луганськ, 2003), „Сучасні тенденції комп’ютеризації процесу навчання іноземним мовам” (Луганськ, 2004), „Сучасні тенденції комп’ютеризації процесу навчання іноземним мовам” (Луганськ, 2005), „Університет і регіон” (Луганськ, 2005), „Сучасні тенденції комп’ютеризації процесу навчання іноземним мовам”

(Луганськ, 2006), „Тенденції розвитку післядипломної освіти в контексті Болонського процесу” (Луганськ, 2006); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Теорія та практика андрагогіки в Україні” (Луганськ, 2002), „Професіоналізм педагога” (Ялта, 2003, 2004), „Наука – 2004” (Луганськ, 2004), „До Європейського дня мов” (Луганськ, 2007), „Інтеграція освіти науки та виробництва” (Луганськ, 2009), „Міжкультурна комунікація: мова і суспільство” (Алушта, 2009). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Публікації. Результати дослідження відображено в 10 одноосібних публікаціях, з них п'ять – у наукових фахових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 2 додатків на 9 сторінках, 3 таблиць на 6 сторінках. Список використаних джерел мстить 251 найменування, з них – 111 іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації – 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об'єкт і предмет, хронологічні межі, сформульовано мету й завдання, розкрито методологічну та теоретичну основу дисертаційної праці, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію одержаних результатів та структуру дисертації.

У першому розділі „**Соціально-історичні та педагогічні передумови реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття**” здійснено історичний аналіз стану, основних етапів та чинників розвитку та системи вищої освіти Великобританії, висвітлено педагогічні, організаційні, соціальні передумови реформування системи вищої освіти Великобританії, проаналізовано стан проблеми в педагогічній літературі.

Університетська освіта у Великобританії має свою історію й традиції. Вона формувалася з розвитком суспільства в тісному зв'язку з його економічним, політичним, соціальним і культурним життям.

Ідея університетської освіти, що зародилася в середньовіччі, пройшла шлях від панування теологічної освіти до ідеї спеціалізованого (наприклад, технічного) університету і далі – до ідеї мультиуніверситету (К. Керр, 1963). Цей шлях позначений боротьбою двох тенденцій: тенденції до переважання навчальної діяльності над дослідницькою

(Дж. Ньюмен 1965) і тенденції до наукової діяльності студентів та викладачів (В. Гумбольдт, К. Ясперс, 1946).

Ідеологією глобальних реформ в освітній галузі став неолібералізм, (у 60-х рр. XX ст.), основними принципами якого виступали: обмеження функцій держави в галузі освіти; поширення на галузь освіти ринкових механізмів конкуренції; поширення теорій соціального вибору на галузь освіти; методологічний індивідуалізм (людина як вільний, раціональний, автономний, самозацікавлений індивід); розвиток „нового менеджменту”, тобто поширення принципів та механізмів менеджменту, характерного для сфери приватного бізнесу, на соціальну сферу, зокрема на галузь освіти; роздержавлення освітньої галузі, приватизація освітніх послуг; децентралізація, революція управління освітньою системою.

Важливим є значення професійної педагогічної підготовки. Історію, теорію, основи педагогічної підготовки, структуру педагогічної освіти і курсів педагогічної підготовки висвітлено в роботах А. Барбарігі та Н. Федорова, А. Барблана, Н. Бідюк, Р. Вальтера, Г. Воронка, Д. Ганича, М. Грина, Е. Гудісона, І. Жуковського.

Питання реформування вищої освіти Великобританії розглянуто в працях Е. Веріго (E. Verigo), А. Селла (A. Sell), М. Скрівена (M. Scriven), Б. Сюзана (B. Suzanne), Дж. Тейлора (J. Tailor) та інших.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної історико-педагогічної літератури, монографічних праць, архівних матеріалів визначено, що вищі навчальні заклади Великобританії умовно можна поділити на три групи (за ознакою давнини заснування): найбільш давні, так звані „кам'яні” університети (наприклад, Оксфорд (1169 р.) і Кембрідж (1209 р.), виникнення яких пов'язане з індустріальною революцією; так звані „червоноцегляні” університети (наприклад, Лондонський (1836 р.), Манчестерський (1851 р.), Ліверпульський (1903 р.), Брістольський (1909 р.), Бірмінгемський (1900 р.) та ін.), що виникли після Другої світової війни та орієнтувалися на вирішення завдань післявоєнного розвитку; так звані „скляні” університети (наприклад, Ноттінгемський (1948 р.), Сассекський (1960 р.) та ін.). За своєю організаційною структурою британські університети поділяються на федеративні чи колегіальні університети (вони складаються з багатьох коледжів, що мають високий ступінь автономії) та унітарні (організовані на базі факультетів). Переважна більшість вищих навчальних закладів Великобританії фінансується з державного бюджету.

У ході дослідження встановлено, що реформи у вищій освіті (кінець 80-х – початок 90-х років XX століття) торкнулися перш за все

вищої педагогічної освіти. Реформування системи педагогічної освіти триває на фоні внутрішніх чинників: оновлення середньої ланки освіти, розширення кола функцій учителя в школі, фундаменталізації змісту освіти та зовнішніх: тенденції зближення систем освіти в країнах Європейського Союзу створення єдиного простору, вироблення критеріїв підготовки фахівців з вищою освітою в Західній Європі, поліпшення підготовки педагогічних працівників у цілому. Тому реформи вищої освіти у Великобританії торкнулися перш за все підготовки педагогічних кадрів. Особливістю цих реформ було те, що вони передували реформам у галузі середньої освіти. Сутнісною характеристикою реформ вищої педагогічної освіти було прагнення за умови збереження національної специфіки, наблизити її до західноєвропейських стандартів.

У результаті реформи (1986 р.) уперше в історії розвитку британської педагогічної освіти була визначена кваліфікаційна характеристика випускника педагогічного ВНЗ з приведенням освіти до університетського рівня, упровадженням академічних педагогічних ступенів (бакалавр педагогіки, бакалавр мистецтв чи наук в освіті, магістр освіти), орієнтацією на підготовку вчителя широкого профілю, посиленням уваги до практичної підготовки вчителя.

Зараз існує кілька типів ступеня бакалаврів, що присуджуються у Великобританії, назва яких залежить від спеціалізації навчання. Чотири основні ступені – це бакалавр у галузі мистецтв BA (Bachelor of Arts), бакалавр у галузі наук BSC (Bachelor of Science), бакалавр в інженерній галузі BENG (Bachelor of Engineering), бакалавр у юридичній галузі BL (Bachelor of Law). Є ще кілька ступенів бакалавра, наприклад, у медицині. Ступінь бакалавра присуджується після три- або чотирирічного навчання за спеціалізованими програмами на денному відділенні університету або коледжу. Цей ступінь дозволяє отримати посаду в середній керівній ланці приватної чи державної компанії, промислового підприємства чи відкрити приватну практику (юрист, медик). Студенти, які продовжують навчання ще на один рік (із філософських спеціальностей – на два), отримують ступінь магістра (Master Degree).

У розділі наведено основні чинники, що вплинули на напрямок, зміст та темпи реформування системи вищої освіти у Великобританії: різке збільшення студентського контингенту в усьому світі, зокрема у Великобританії; глобальна конкуренція ВНЗ за студентів та дослідницькі контракти, що призвело до загострення проблем якості навчання та зіставності програм і результатів; зростання значення інформаційних та інтерактивних технологій навчання; зростаюча міжнародна інтеграція в освітній галузі, тобто взаємозалежність, взаємна доповнюваність та

взаємне зближення національних систем освіти; підвищення ролі знання в житті сучасного суспільства й, відповідно, збільшення попиту в різних галузях життєдіяльності на фахівців з вищою освітою; світова тенденція в освітній сфері щодо перетворення професійної освіти в неперервний процес, що втілюється у Великобританії в широке впровадження дистанційного навчання, індивідуальне компонування навчальних програм.

Результати дослідження процесу реформування системи вищої освіти у Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття показали, що його передумовами є: по-перше, подальший розвиток і поглиблення науково-технічної революції, що викликає швидкі зміни на ринку праці, виникає потреба гнучкого та динамічного реагування з боку університетів на ці зміни; по-друге, необхідність пристосування системи вищої освіти до нової економічної ситуації; по-третє, перехід розвинених країн світу (зокрема й Великобританії) до інформаційного суспільства, що призвело, крім іншого, до значного зростання кількості студентів, що, у свою чергу, вимагає нових підходів до організації вищої освіти.

У другому розділі **„Особливості та напрямки реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття”** проаналізовано реформування системи вищої освіти країни, визначені провідні тенденції та особливості реформування системи вищої освіти у Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., охарактеризовано їхню зумовленість структурними перетвореннями в системі вищої освіти, міжнародними інтеграційними процесами, розкрито правові засади, виявлено тенденції, визначені особливості реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

У розділі зазначено, що питання реформування вищої освіти у Великобританії висвітлено у працях П. Анніка (P. Annika), Р. Брауна (R. Brown), Дж. Бренана (J. Brennan), Б. Бренда (B. Brend), Р. Валтера (R. Walter), Р. Вівіана (R. Viviane) та ін.

90-ті роки ХХ століття відзначаються більш активним прагненням країн Європейського союзу (ЄС) до створення єдиного освітнього простору. У цьому зв'язку в європейських державах розробляються національні програми реформування освіти, визначаються стандарти професійного навчання студентів у ВНЗ і критерії їх підготовки, апробуються моделі багаторівневих і варіативних систем неперервної вищої освіти.

Реформи вищої школи 90-х років ХХ століття у Великобританії торкнулися всіх основних сфер університетської освіти: її масштабів,

функцій, формування студентського контингенту, змісту навчальної підготовки спеціалістів, форм і методів навчання, організації навчально-виховного процесу, проведення наукових досліджень, підвищення кваліфікації випускників. Університети у Великобританії, на думку спеціалістів у галузі вищої освіти (Д. Бок, Д. Крикшанк, Д. Корригон, Б. Сміт, Д. Сканнел), у цілому зберегли традиційні для них функції: проведення наукових досліджень, здійснення навчання студентів і обслуговування суспільства. Функція обслуговування суспільства полягає в тому, що сучасні університети повинні задовольняти потреби в поширенні освіти серед населення.

Метою сучасної університетської освіти у Великобританії є забезпечення широкої взаємопов'язаної й взаємозумовленої міждисциплінарної підготовки спеціалістів. Для цього в університетах Великобританії створено всі необхідні умови. Структура університетів дозволяє здійснювати гнучку організацію навчального процесу: варіювати за необхідністю навчальний матеріал, надавати студентам вибір у вивченні дисциплін, організувати комплексні наукові дослідження, тобто готувати різнобічно освічених спеціалістів за існуючими й за новими спеціальностями, виникнення яких зумовлено розвитком науки й потребами практики.

Характерними ознаками організації навчального процесу у вищій школі Великобританії є: надання студентам значної самостійності як стосовно вибору змісту навчання (існує кілька варіантів на більшості спеціалізацій), так і щодо вибору освітньої траєкторії кожного студента; фундаменталізація навчання; професійна спрямованість змісту навчальних програм; орієнтація на підготовку до науково-дослідної роботи; традиційні форми організації навчання; можливість послідовного та паралельного отримання кількох спеціальностей; наявність у вищих технічних навчальних закладах курсових програм; диференціація змісту навчання (наявність програм підготовки 2-х рівнів складності); модульне навчання. Провідними принципами діяльності університетів Великобританії в галузі технічної освіти є: високий рівень інтеграції вищих навчальних закладів з виробничими об'єднаннями; відповідність змісту навчання потребам економіки, активне впровадження найсучасніших інформаційних технологій; гнучке й варіативне навчання, можливість організації високого рівня практичної підготовки; активна реалізація нових підходів до підвищення професійної кваліфікації.

У реформі системи вищої освіти Великобританії особливе місце відводиться Відкритому Університету Об'єднаного Королівства, який був заснований у Великобританії (1969 р.). У розділі підкреслено, що

Відкритий Університет є єдиним вищим навчальним закладом, що здійснює підготовку висококваліфікованих спеціалістів за формою неповного навчального дня через дистанційне навчання. Ця форма освіти стала можливою завдяки розвитку нових інформаційних технологій та мережі масових комунікацій Інтернету. Серед переваг цієї форми освіти слід назвати її демократичність (отримувати освіту може будь-хто, якщо в нього є доступ до Інтернету), урахування особистісних особливостей тих, хто навчається (кожен сам вибудовує свою освітню траєкторію, виходячи з власних інтересів, прагнень, здібностей тощо), відсутність формальних рамок навчання (тобто кожен має можливість рухатися своїми темпами залежно від власних особливостей сприйняття нової інформації). Серед недоліків можна назвати майже повне виключення з навчального процесу безпосереднього спілкування між викладачем та студентом.

У ході дослідження встановлено, що управління вищою освітою Великобританії має багатотисячолітні традиції. Воно побудоване на демократичних принципах (розподілі влади, виборності керівних органів, гласного прийняття важливих рішень з попереднім обговоренням, постійної ротації керівництва тощо). Незважаючи на спроби уряду консерваторів обмежити права місцевого самоврядування щодо університетів, у вищій школі Великобританії залишилась значна автономія у сфері прийняття життєво важливих для неї рішень. Діє особлива система самоврядування й самоконтролю, згідно з якою важливі принципи рішення приймаються на тому рівні, на якому вони повинні виконуватися. Відмітною особливістю системи управління вищою освітою у Великобританії є відсутність офіційних органів з акредитації вищих навчальних закладів.

Однією зі стійких тенденцій в управлінні вищою освітою у Великобританії є перенесення витрат на підготовку висококваліфікованих фахівців з уряду чи платників податків на самих студентів та їхні сім'ї. Основними джерелами фінансування вищої освіти у Великобританії є гранти Центрального уряду, гранти місцевого управління освітою, гранти науково-дослідницьких рад, платня за навчання, що вноситься студентами або місцевими радами з освіти, і приватні пожертвування від добродійних чи інших організацій чи фірм. Центральним органом управління всією системою освіти у Великобританії є Міністерство освіти і науки, яке здійснює контроль за діяльністю університетів через свій Університетський фінансовий комітет (УФК засновано у 1919 році). Субсидії УФК складають понад 70% витрат університетів. Це дає можливість уряду майже повністю контролювати діяльність університетів (і не тільки фінансову).

Проведення освітніх реформ – як у галузі змісту, так і в управлінні освітою – вважається чи не головною умовою конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації. Хоча спектр наповнення й глибини цих реформ різний у різних країнах, однак простежуються загальні тенденції. Реформи ці стосуються як навчальних програм стандартизації й централізації тестування знань, так і управління освітою та її „інтернаціоналізації”.

Одним із основних напрямів реформування системи управління вищою освітою у Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття стала трансформація фінансування цієї галузі. Саме фінансування є важелем впливу на систему освіти в період реформи. Наявність різноманітних джерел фінансування дає можливість самим університетам визначити пріоритети в наукових дослідженнях і навчальній роботі. Дуже перспективною моделлю фінансування отримання вищої освіти є система грантів. У Великобританії склалася унікальна система оцінки якості освіти, головною особливістю якої є її відкритість для громадськості.

Отже, у результаті аналізу реформування системи управління вищою освітою у Великобританії з’ясовано, що відмітними ознаками цієї системи є певна децентралізація, значний ступінь автономності університетів у вирішенні багатьох питань, тісні зв’язки з промисловими організаціями і бізнесом. Управління університетами Великобританії базується на загальнодемократичних принципах.

Важливо порівняти основні цілі й завдання освітніх реформ у Великобританії та Україні. При всій несхожості стартових умов, національних особливостей систем освіти, національних менталітетів, культур, навіть географічного положення ці дві країни вирішують подібні завдання в площині реформування своїх освітніх систем. Зумовлено це тими глобальними тенденціями розвитку світової цивілізації, що тією чи іншою мірою визначають напрям і зміст процесу будь-якого сучасного реформування, зокрема й у галузі освіти.

Завдання нашого дослідження зумовлює необхідність порівняння реформ у галузі вищої освіти в Україні і Великобританії за кількома параметрами: чинники, що вплинули на необхідність проведення реформ; основна мета реформування; основні напрями реформування; основні методи, якими проводяться реформи; проміжні наслідки реформ; терміни реформування.

Наріжний камінь у підвалини освітніх реформ в Україні було закладено Законом „Про освіту”, Державною національною програмою „Освіта” (Україна ХХІ століття), яка була прийнята в червні 1991 р. Вона визначає освіту як базис розвитку всіх сфер соціального життя. Таким

чином, освіта одержує високий пріоритет і підтримується відповідними організаційними механізмами і фінансовими ресурсами.

Сьогодні в Україні законодавчо затверджено систему стандартів з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та профілю підготовки. Стандарти, що розроблені для 80 % напрямів підготовки, містять усі вимоги до компетентності, кваліфікаційну характеристику й системи діагностики якості знань. Міністерство освіти і науки України розробило форму додатка до диплома європейського зразка – його планується видавати за бажанням студента (безкоштовно всім студентам, які завершать навчання в університеті після 2005 року). Розвиваючи Болонський процес, пропонується, крім національного диплома, видавати також міжнародний диплом єдиного для Європи зразка, який повинен визнаватися роботодавцями на європейському ринку праці. Про демократичний характер реформ в Україні свідчить розроблений механізм акредитації навчальних закладів. З його допомогою більшість прерогатив органів центрального управління передаються самим навчальним закладам (через акредитацію, яка визначає рівень автономії ВНЗ).

Дослідження засвідчило, що стратегія розвитку вищої освіти в Україні з урахуванням інтеграції до європейського освітнього простору зумовила необхідність її реформування. Те ж саме є передумовою й реформування вищої освіти у Великобританії. Основою реформування вищої освіти в Україні є: перехід до ступеневості; збільшення кількості вищих навчальних закладів; зростання контингенту студентів; удосконалення системи управління вищою освітою; багатоканальність фінансування; інтеграція вищої освіти України до європейського освітнього простору; оновлення змісту вищої освіти; відповідність рівня підготовки потребам оновленої економіки. Майже ті самі напрями декларуються і в документах, що визначають зміст реформ вищої освіти у Великобританії.

Отже, процес реформування вищої школи у Великобританії показав, що він за своєю ідеологією, напрямами, принципами, методами відповідає духу Болонського процесу, оскільки спрямований на лібералізацію ринку освітніх послуг і має на меті входження Великобританії до єдиної освітньої зони Європи. Однак існують і особливості, зумовлені історичним розвитком вищої освіти у Великобританії та політики в галузі освіти її сучасного уряду. Так, основною провідною ідеєю реформи вищої освіти у Великобританії є створення ефективної системи неперервної освіти „протягом життя”, що,

у свою чергу, є однією з головних програмних засад партії лейбористів у галузі освіти.

Узагальнення результатів проведеного дослідження, дає підстави зробити такі **висновки**:

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення генезису досліджень історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку вищої освіти Великобританії ХХ – ХХІ ст.

Аналіз історико-педагогічної літератури показує, що вища освіта у Великобританії – це система, що містить у собі навчальні заклади різного рівня та якості освіти. Вона склалася історично протягом кількох століть, завжди відображаючи конкретні соціально-історичні потреби виробничої, наукової, культурної, політичної, економічної сфер життєдіяльності суспільства Великобританії. Ідея університетської освіти, що зародилася в середньовіччі, пройшла шлях від панування теологічної освіти до ідеї спеціалізованого (наприклад, технічного) університету й далі – до ідеї мультиуніверситету. Історію розвитку вищої освіти Великобританії умовно можна поділити на три етапи: 1) період виникнення так званих „кам’яних” університетів (наприклад, Кембріджа та Оксфорда); 2) період виникнення так званих „червоноцегляних” університетів (наприклад, Лондонський, Манчестерський, Бірмінгемський та ін.); 3) період виникнення так званих „скляних” університетів (наприклад, Ноттінгемський, Сассекський та ін.).

2. Основними рисами організації навчального процесу в системі вищої освіти Великобританії є: надання великої самостійності студентам у побудові власної освітньої траєкторії (можливість вибору змісту, напрямку, форм та методів отримання вищої освіти) з урахуванням їхніх здібностей, нахилів, інтересів, можливостей (фінансових, фізичних, психічних); набуття все більшої ваги дистанційної освіти як доведеної майже до абсолюту ідеї самостійності навчання; фундаменталізація навчання, професійна спрямованість змісту навчальних програм, орієнтація навчального процесу на підготовку до науково-дослідної роботи, традиційні форми організації навчання, можливість як послідовного, так і паралельного отримання кількох спеціальностей.

3. Уряди Великобританії (як консервативний, так і лейбористський) створили міцну законодавчу базу реформи освіти („Закон про освіту” (1986), „Правила про отримання педагогічної освіти” (1989), „Реформа базової підготовки вчителя” (1991), „Базова підготовка вчителя” (1992), „Закон про повну загальну, спеціальну середню та вищу освіту” (1992), „Ера освіти” (1998), „Болонська декларація” (1999), „Закон про вищу освіту” (2004), „Закон про вищу освіту” (2006). Аналіз цих документів

показує, що впровадження їх у правове поле забезпечує логічність та послідовність трансформації британської освітньої системи відповідно до певної державної ідеології (ліберальної чи консервативної). Оскільки основний період реформ припав на роки перебування при владі лейбористського уряду, то й ідеологія цих реформ відповідає основним принципам неолібералізму: обмеження функцій держави в галузі освіти; поширення на галузь освіти ринкових механізмів конкуренції; поширення теорій соціального вибору на галузь освіти; методологічний індивідуалізм (людина як вільний, раціональний, автономний, самозацікавлений індивід); розвиток „нового менеджменту”, тобто поширення принципів та механізмів менеджменту, характерного для сфери приватного бізнесу, на соціальну сферу, зокрема на галузь освіти; роздержавлення освітньої галузі, приватизація освітніх послуг; децентралізація управління освітньою системою. Курс лейбористів в освітній сфері був частиною їх загальної державної стратегії створення умов для самостійного піклування громадян про власний добробут.

4. Основними тенденціями вищої освіти у Великобританії є: історія системи вищої освіти Великобританії (як і взагалі у світі) позначена боротьбою двох тенденцій: тенденції до переважання навчальної діяльності над дослідницькою та тенденції до переважання наукової діяльності студентів і викладачів; у вищій школі Великобританії все більше простежується тенденція на збільшення уваги до педагогічної освіти, підвищення її престижності (зокрема, шляхом підготовки педагогічних працівників з університетською освітою); основними тенденціями розвитку вищої педагогічної освіти в англійських університетах в результаті реформаційного процесу стали: соціалізаторська її спрямованість, тобто відхід від педоцентристських позицій на користь концепцій, що враховують роль соціального середовища в розвитку і вихованні дитини. Ці тенденції перебувають в руслі протікання аналогічних процесів у педагогічній освіті в більшості розвинених країн світу (зокрема і в Україні) і відповідають загальносвітовій тенденції гуманізації освіти взагалі; чіткою тенденцією розвитку вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття, як показав аналіз, стало підвищення значення технічної освіти, перехід її в нову якість – інформаційно-технологічної освіти. Пов’язано це з глобальною тенденцією планетарного характеру – поступовим переходом людства до нової фази розвитку постіндустріального суспільства – інформаційної цивілізації; у процесі проведення реформи вищої освіти Великобританії (зокрема у сфері управління) виявилася чітка тенденція перенесення тягаря витрат на підготовку

висококваліфікованих фахівців з уряду чи платників податків на самих студентів та їх сім'ї; у вищій освіті Великобританії в останні десятиліття зафіксована тенденція до все більшого залучення представників бізнесу до управління вищими навчальними закладами (наприклад, включення до університетських органів управління представників підприємств та фірм, пов'язаних зі спеціалізаціями, за якими університет здійснює підготовку фахівців).

5. Реформи вищої освіти у Великобританії торкнулися перш за все підготовки педагогічних кадрів. Особливістю цих реформ було те, що вони передували реформам у галузі середньої освіти. Сутнісною характеристикою реформ вищої педагогічної освіти було прагнення зберігати національну специфіку, наблизити її до західноєвропейських стандартів; посилення впливу фундаментальної загальнонаукової освіти, з одного боку, з іншого – розширення та поглиблення професійно-педагогічної підготовки та практичної орієнтації майбутніх учителів; посилення уваги до формування в майбутніх учителів комунікативної компетентності, тобто підготовки їх до виховної роботи й до викладання певних виховних курсів. Провідними принципами діяльності університетів Великобританії в галузі технічної освіти є: високий рівень інтеграції вищих навчальних закладів з виробничими об'єднаннями; відповідність змісту навчання потребам економіки, активне впровадження найсучасніших інформаційних технологій; гнучке й варіативне навчання, можливість організації високого рівня практичної підготовки; активна реалізація нових підходів до підвищення професійної кваліфікації інженера.

6. Усе більшої ваги у фінансуванні діяльності британських університетів (як наукової, так і навчальної) набуває система грантів, які можуть надходити з різноманітних джерел як державного, так і приватного сектора (гранти Центрального уряду, гранти місцевого управління освітою, гранти науково-дослідних рад, добродійні внески приватних організацій чи осіб тощо).

7. Процес реформування вищої освіти у Великобританії має логічний, послідовний, поміркований, поступовий характер. Його основними особливостями є спрямованість на інтеграцію до європейського освітнього простору (участь у Болонському процесі); спрямованість на впровадження сучасних інформаційних технологій навчання (розвиток дистанційної освіти); намагання зберегти баланс між інноваціями та традиціями (збереження й розвиток традиційних форм та методів навчання у вищій школі).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів багатогранної проблеми реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Потребують подальшого вивчення регіональні особливості управління вищою освітою в Уельсі, Шотландії, Північній Ірландії та специфіка його виховання, залежність напряму й темпів реформування від політичного спрямування уряду тощо. Крім того, значний інтерес викликає критичний аналіз шляхів інтегрування системи вищої освіти Великобританії до європейського освітнього простору.

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення в таких публікаціях автора:

1. Саргсян А. Л. Вища освіта у Великій Британії та зарубіжних країнах / А. Л. Саргсян // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: (Педагогічні науки). – 2006. – № 101. – С. 14 – 18.

2. Саргсян А. Л. Університети у Великобританії: типи університетів / А. Л. Саргсян // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2006. – № 14. – С. 205 – 210.

3. Саргсян А. Л. Гуманістичні аспекти підготовки молодого вчителя у Великобританії: наука, освіта, духовні цінності / А. Л. Саргсян // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2007. – № 20. – С. 159 – 164.

4. Саргсян А. Л. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах Великобританії / А. Л. Саргсян // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: (Педагогічні науки). – 2009. – № 9. – С. 285 – 292.

5. Саргсян А. Л. Фактори реформування системи вищої освіти у Великобританії в кінці ХХ століття / А. Л. Саргсян // Учёные записки Таврического нац. ун-та имени В. И. Вернадского – 2009. – Том 22 (61) – № 1. – С. 623 – 628.

6. Саргсян А. Л. Можливості комп'ютерного посібника „AZAR INTERACTIV” для організації позааудиторної роботи першокурсників мовного вищого закладу освіти / А. Л. Саргсян // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземним мовам : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (29 – 30 трав. 2003 р.). – Луганськ, 2003. – С. 40 – 41.

7. Саргсян А. Л. Можливості комп'ютерного посібника „AZAR INTERACTIVE” для вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах / А. Л. Саргсян // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземних мов : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (26 трав. 2004 р.). – Луганськ, 2004. – С. 147 – 149.

8. Саргсян А. Л. Этапы развития университетов в Великобритании / А. Л. Саргсян // Міжнародні Далівські читання: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. „Університет і регіон” (19 – 20 жовт. 2005 р.) – Луганськ, 2006. – С. 134 – 146.

9. Саргсян А. Л. Болонский процесс: Великобритания и гармонизация систем высшего образования / А. Л. Саргсян // Тенденції розвитку післядипломної освіти в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф. (23 берез. 2006 р.) – Луганськ, 2006. – С. 19 – 22.

10. Саргсян А. Л. Шлях у майбутнє за допомогою електронної освіти у галузі вищої освіти у Великобританії / А. Л. Саргсян // Сучасні тенденції комп'ютеризації процесу навчання іноземних мов : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (1 – 2 черв. 2006 р.) – Луганськ, 2006. – С. 188 – 190.

Саргсян А. Л. Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

У дисертації досліджується процес і результати реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

У ході дослідження здійснено комплексний аналіз історико-педагогічних, теоретико-методологічних та конкретно-історичних проблем реформування системи вищої освіти Великобританії в зазначений період.

Шляхом залучення архівних матеріалів, офіційних документів, періодичних видань, монографічних праць у дисертації узагальнено основні тенденції та особливості, передумови і фактори реформування вищої освіти, проаналізовано основні етапи розвитку, визначено правові засади, вивчено стан дослідження проблеми реформування вищої освіти Великобританії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: реформування, вища освіта Великобританії, тенденції, процес і результати реформування, розвиток.

Саргсян А. Л. Реформирование системы высшего образования Великобритании в конце ХХ – начало ХХІ столетия. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и

история педагогіки. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2009.

В диссертации исследуется процесс и результаты реформирования системы высшего образования Великобритании конца XX – начала XXI века.

В ходе исследования осуществлен комплексный анализ историко-педагогических, теоретико-методологических и конкретно-исторических проблем реформирования системы высшего образования Великобритании в указанный период.

Путем вовлечения архивных материалов, официальных документов, периодических изданий, монографий в диссертации обобщены основные тенденции и особенности, предпосылки и факторы реформирования высшего образования, проанализированы основные этапы развития, определены правовые условия, изучено состояние исследования проблемы реформирования высшего образования Великобритании в конце XX – начале XXI ст.

Ключевые слова: реформирование, высшее образование Великобритании, тенденции, процесс и результаты реформирования, развитие.

Sargsyan A.L. Reforming systems higher education in Great Britain at the end of XX-th the beginning XXI-th centuries. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of science degree in Pedagogics (speciality 13.00.01. – General Pedagogics and the History of Pedagogics). – The Taras Shevchenko National University of Lugansk. 2009.

In thesis process and results of reforming systems higher education in Great Britain at the end of XX-th the beginning XXI-th centuries are studied.

During the research a complex analysis has been provided including historical and educational, theoretical and methodological problems of reforming higher education in Great Britain in current period.

With the help of involving archives, official documents, periodical editions, monographs the main tendencies and peculiarities, preconditions and factors were summarized, main stages of development were analyzed, law conditionals were described, studied state research of the problem reforming higher education in Great Britain at the end of XX – beginning of the XXI century are studied.

University education abroad and partly in Great Britain hasn't been studied enough. There are not many monographs and articles, few theses were passed. Although period at the end of XX – beginning of the XXI century wasn't covered in educational science. This research has not only historical

and educational importance, but also allows to compare and probably to correct the process of reforms of higher education in our country.

Great Britain is pioneer in providing remote education as a new kind of study (Open University of the United Kingdom). This kind of study became possible thanks to development of new informational technologies and system of mass communications connected with Internet. Among the advantages of this kind of study it must be mentioned its democratic character (everyone, who has access to Internet, can get education), own uniqueness of student (everyone build his own educational trajectory, which emanates from own interests, strivings, abilities etc); absence of formal borders in study (it means everyone has an opportunity to move with own speed determined from his own abilities to perceive new information). Among the disadvantages almost absence of direct communication between teacher and student is called.

Main purposes of educational reform were: organization more flexible system of planning educational courses;- revision context and amount of educational programs;creation the system with free choice of various methods, ways, kinds of study, which answers on students' demands in the best way. Labour policy in educational area was a part of government strategy in providing social conditions, when citizens are responsible for their welfare by themselves.

Entrance system to British universities is well-considered and moderate. This is determined by its democratic character (opportunity of choice from several variants), about convenient conditions for students (absence of entrance exams in most higher educational establishments), competition between the universities for the future students, striving for selection during interview and (sometimes) on exams. At the same time country doesn't have system of marks, which would allow to provide objective test of knowledge. Every educational establishment has own system of demands for students, which determines by many factors.

Receiving the results of research mean that its main points, results and conclusions may be used for the next comparative research practice and theory of development and reform system of higher education in Ukraine and foreign countries. Materials of study may be used as by teachers and by students on faculties of Roman-Germanic philology during the courses of 'Countrystudy' and 'Comparative educational science', and for preparing handouts for students of teacher-training universities.

Key-words: reform, higher education in Great Britain, tendencies, process and results of reforming, development.